

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПЕРЕТЯТКО ГАЛИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 340.13

**ВПЛИВ МОРАЛІ НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
РАБІНОВИЧ Петро Мойсейович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
СТЕЦЕНКО Семен Григорович,
Запорізький національний університет,
професор кафедри адміністративного
та господарського права

кандидат юридичних наук
ТАРНАВСЬКА Мар'яна Ігорівна,
Інститут права та психології Національного
університету «Львівська політехніка»,
асистент кафедри цивільного права та процесу

Захист дисертації відбудеться «05» грудня 2018 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14 (зал засідань юридичного факультету, ауд. 409).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розіслано «31» жовтня 2018 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.О. Семків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Необхідність урегулювання суспільних відносин зумовила становлення і функціонування взаємопов'язаних між собою систем соціальних норм, до яких, окрім правових, належать і моральні.

Право й мораль, їх взаємовплив і роль у регулюванні суспільних відносин не раз були об'єктами наукових досліджень, адже ці питання здавна хвилювали філософів, правників, соціологів, політологів. Із змінами економічно-соціальних умов суспільства, систем його цінностей зазнавали змін і способи організації суспільства й держави, а відтак змінювалось і розуміння змісту та ролі соціальних регуляторів.

Більшість висновків здійснених досліджень не базувались на вивченні достатнього обсягу юридичної практики, через яку відбувається вплив моралі на правове регулювання. Майже усі дослідження обмежувались питанням взаємодії та співвідношення моралі й об'єктивного права. Між тим домогтися повноти розуміння такого впливу можливо лише при здійсненні комплексного аналізу як правотворчої діяльності, так і правозастосувальної та правотлумачної практики.

Окрім того, як відомо, однією із сучасних тенденцій розвитку правового регулювання є його деформалізація, тобто зменшення рівня формальної визначеності. Зокрема, збільшення питомої ваги оціночних понять та відносно-визначених за змістом норм у правовому регулюванні, інтенсифікація введення моральних принципів і норм у нормативно-правові акти. А це вимагає додаткових досліджень таких тенденцій під кутом зору ролі моралі у правовому регулюванні.

До того ж у період транзитивності українського суспільства виникає потреба осучаснити дослідження у сфері співвідношення права та моралі. У результаті розширення технологічних і соціальних можливостей суспільства з'являються нові, морально не вирішені питання, що потребують правового врегулювання.

Співвідношення і взаємовплив права та моралі були об'єктами досліджень низки вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких Абросімова О. К., Аллан Т. Р. С., Алексєєв С. С., Апресян Р. Г., Богуславська К. Ю., Бурлай Є. В., Ведяхіна К. В., Гетьман-П'ятковська І. А., Гусейнов А. А., Грищук О. В., Кашаніна Т. В., Косович В. М., Костицький В. В., Матузов М. І., Мішіна І. Д., Недбайло П. О., Ойгензіхт В. А., Пеньков Є. М., Припхан І. І., Рабінович П. М., Рабінович С. П., Русінов Р. К., Сергейко П. Н., Тарнавська М. І., Тихонович Л. А., Харт Г. Л. А., Хеффе О., Цибулевська О. І., Чернега В. М., Шидловська Т. Ю. та інші.

Попри значну кількість наукових публікацій за темою зазначеної проблематики, у сучасній вітчизняній юридичній науці майже відсутні загальнотеоретичні монографічні дослідження впливу моралі на правове регулювання в Україні; недостатньо уваги приділено й питанням співвідношення права та моралі на стадії правотворчості, дослідженню впливу моралі на правозастосувальну практику, зокрема, зовсім мало уваги приділено аналізу матеріалів практики на предмет вияву впливу моралі на правове регулювання, у тому числі плюралізму розуміння змісту вимог моралі.

Викладене, як видається, свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Пропоноване дослідження здійснено згідно з планом наукової діяльності кафедри теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка в рамках держбюджетних тем: «Загальнотеоретичні та філософські аспекти правотворення в Україні» (2010 – 2012 рр., номер державної реєстрації 0109U004354); «Актуальні питання правотворення та правозастосування в Україні» (2013 – 2015 рр., номер державної реєстрації 0112U003525); «Техніка та технологія юридичної практики» (2015 – 2017 рр., номер державної реєстрації 0015U003954).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексна загальнотеоретична характеристика впливу моралі на правове регулювання в Україні.

Для досягнення зазначеної мети потрібно було розв'язати такі завдання:

- дослідити та охарактеризувати співвідношення способів урегулювання суспільних відносин нормами права і нормами моралі;
- виявити та проаналізувати використання морально-оціночних понять у Конституції України, основних міжнародно-правових актах у сфері прав людини, кодексах та законах України, що, зокрема, відображають вплив моралі на вельми значущі для правового регулювання нормативно-правові акти, а також виявити та схарактеризувати основні особливості такого впливу;
- визначити правові передумови непрямого впливу моралі на правотворчість та виокремити способи, якими він здійснюється;
- виявити особливості здійснення морального оцінювання державно-владним суб'єктом;
- з'ясувати основні прояви впливу моралі на практику судових органів;
- виокремити сталі позиції (принципи) практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) з питань, що стосуються обмежень реалізації прав і свобод людини з метою охорони та захисту моралі;
- виявити прояви плюралізму розуміння державно-владними суб'єктами правозастосування змісту вимог моралі..

Об'єктом дослідження є вплив моралі на правове регулювання в Україні.

Предмет дослідження – форми, способи та загальні тенденції впливу моралі на праворегулятивну діяльність в Україні.

Методологія дослідження. Задля вирішення означених завдань у дисертації використано низку концептуальних підходів, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, а також способів дослідження.

Зокрема, застосування діалектичного підходу дало змогу з'ясувати природу моральних цінностей і оцінок у їх єдності з історичним розвитком суспільства, виявити роль моральних цінностей у правовому регулюванні суспільства, використовуючи такі категорії діалектики, як свідомість, розвиток, якість та кількість, суперечність, причини і наслідки, необхідність і випадковість, зміст і форма.

Загальнонауковий порівняльний метод слугував, зокрема, для з'ясування співвідношення способів урегулювання суспільних відносин нормами права та нормами моралі у правовому регулюванні (підрозділ 2.1), виявлення спільних і

відмінних рис у впливі моралі на законодавство України й деякі основні міжнародно-правові акти у сфері прав людини (підрозділ 2.2).

З використанням таких спеціально-юридичних методів, як контент-аналіз правових актів, тлумачення правових норм, узагальнення юридичної практики, виявлено способи прямої та непрямой форм впливу моралі на правотворчість в Україні (підрозділ 2.2), а також особливості такого впливу на правозастосувальну практику (підрозділи 3.2 – 3.4).

Широке використання в дисертації знайшли й такі методи формальної логіки, як синтез, абстрагування, конкретизування, індукція, дедукція тощо.

Емпіричну базу дослідження становили законодавство України, основні міжнародно-правові акти у сфері прав людини (ратифіковані Верховною Радою України), практика Верховного Суду України (1991 – 2017 рр.), Конституційного Суду України (1997 – 2018 рр.), деякі правозастосувальні та інформаційні акти інших судових органів України, практика ЄСПЛ, вибіркоче законодавство інших держав, низка корпоративних актів, деякі законопроекти та відповідні супровідні документи, вибіркові стенограми пленарних засідань Верховної Ради України, деякі рішення Комітету Верховної Ради України з питань Регламенту та організації роботи Верховної Ради України VIII скликання і стенограми його засідань (2014 – 2018 рр.), правозастосувальні акти низки органів державної влади, практика Громадської ради доброчесності (2017 – 2018 рр.).

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці загальнотеоретичним комплексним дослідженням впливу моралі на правове регулювання в Україні, що обумовлено загальнотеоретичним аналізом під кутом зору впливу моралі, окрім правотворчої діяльності, також практики правозастосування і правотлумачення. У результаті проведеного дослідження одержано низку положень і висновків, яким, як видається, притаманні елементи наукової новизни. А саме:

уперше:

– визначено й проаналізовано використання морально-оціночних понять у Конституції України, основних міжнародних актах у сфері прав людини, кодексах та законах України, що відображають вплив моралі на найбільш значущі для правового регулювання нормативно-правові акти;

– з'ясовано, що правовими передумовами непрямого впливу моралі на законотворчість є: зобов'язання народних депутатів України дотримуватися під час виконання своїх повноважень загальноновизнаних норм моралі, зокрема у процесі законотворчості; вимоги дотримуватися державним службовцем професійної етики, у тому числі під час його залучення до законотворчого процесу; залучення представників громадськості до законотворчого процесу;

– виокремлено способи, якими здійснюється непрямий вплив моралі на законотворчість, зокрема такі, як: вплив моральних принципів, позицій і поглядів законотворця та суб'єктів, які залучаються до законотворчого процесу, на прийняття ними законотворчих рішень; врахування вимог моралі при розробленні проекту правової норми;

– виявлено основні прояви впливу моралі на практику судових органів України: у процесі судового правозастосування значна увага приділяється питанням

дотримання моральних засад суспільства загалом та насамперед принципів справедливості, добросовісності, гуманності, захисту честі і гідності особи;

– визначено, що плюралізм розуміння вимог моралі у процесі правозастосування та правотлумачення проявляється за таких умов (обставин): суб'єкти правозастосування одного рівня по-різному застосовують правову норму, що містить підстави морального оцінювання, виходячи з різного розуміння змісту вимог моралі; суб'єкт правозастосування у межах своєї компетенції скасовує правозастосувальний акт іншого суб'єкта правозастосування виходячи з іншого розуміння змісту вимог моралі;

удосконалено:

– вирізнення форм впливу моральних принципів і норм на законотворчість, зокрема, виокремлено такі форми: пряма (можливість прямого застосування моральних норм або ж їх безпосереднє вираження у правових нормах) та непряма (через об'єктивування моральних принципів законотворця);

– виокремлення способів прямого впливу моралі на законотворчість, а саме: 1) законодавець санкціонує моральні норми шляхом закріплення у нормативно-правовому акті можливості прямого застосування цих норм (у законодавстві прямо вказується, що певні відносини регулюються моральними нормами); 2) правова регламентація суспільних відносин нормами моралі здійснюється через норми об'єктивного права (у юридичну норму включено морально-оціночні поняття);

– розуміння особливості суб'єкта здійснення морального оцінювання у процесі правозастосування та правотлумачення, яка полягає у тому, що він не лише має керуватися своїми індивідуальними уявленнями про критерії моральності, а й повинен брати до уваги домінуючі у суспільстві моральні принципи і норми (зокрема позиції інших державних та громадських інституцій);

набули подальшого розвитку:

– положення щодо інтерпретацій моралі у контексті соціального регулювання з урахуванням соціальної неоднорідності суспільства;

– наукові підходи до визначення співвідношення способів урегулювання суспільних відносин нормами права та нормами моралі;

– наукові погляди щодо розуміння правозастосувального розсуду та морального оцінювання;

– теоретичні напрацювання з аналізу практики ЄСПЛ стосовно обмежень реалізації прав і свобод людини з мотивів захисту та охорони моралі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання у:

– *науково-дослідній діяльності* – для удосконалення й подальшого розвитку загальнотеоретичних правових уявлень про вплив моралі на правове регулювання;

– *правотворчій та правосистематизаційній діяльності* – для підвищення рівня моральної обґрунтованості чинних і прийняття нових законів та інших нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано стосуються питань моралі. Зокрема, здобувач брала участь у формуванні таких двох збірників: Збірка нормативно-правових документів про Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі / [упоряд.: Є.Є. Богатов [та ін.]; під ред. В.В. Костицького. Київ: Національна експертна комісія України з питань захисту

суспільної моралі, 2010. 91 с.; Правове регулювання захисту суспільної моралі: (збірник нормативно-правових актів) / [упоряд.: Є.Є. Богатов [та ін.]; за ред. В.В. Костицького. Київ: Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі, 2010. 117 с.;

– *правозастосувальній діяльності* – для підвищення якості правозастосувальних актів. Наукові розробки дисертаційного дослідження здобувача були впроваджені у діяльність Національної експертної комісії України з питань захисту моралі, зокрема у підготовці проекту закону України «Про внесення змін до Закону України «Про захист суспільної моралі» від 31.03.2010 р.;

– *навчальній діяльності* – в навчальних курсах «Теорія права і держави», «Юридична етика», «Права людини», «Практика Європейського суду з прав людини», а також у галузевих юридичних дисциплінах.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Основні її положення було оприлюднено у доповідях на 9 науково-практичних конференціях: X Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 6 – 8 травня 2011 р.); Всеукраїнській правовій науково-практичній конференції «Соціологічні та філософські проблеми права очима молодих науковців та практиків» (м. Київ, 20 травня 2011 р.); XVIII регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 26 – 27 січня 2012 р.); II Всеукраїнській правовій науково-практичній конференції «Соціологічні та філософські проблеми права очима молодих науковців та практиків» (м. Київ, 29 березня 2012 р.); Міжнародній щорічній науковій конференції молодих вчених, аспірантів і студентів «Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави», присвяченій пам'яті видатних вчених-юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова (м. Львів, 18 – 19 листопада 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів» (м. Харків, 5 – 6 червня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціолого-правові, політичні, економічні та екологічні складові забезпечення сприятливого життєвого простору людини: теоретико-методологічні та прикладні проблеми розвитку екологічного права та правової охорони довкілля» (м. Київ, 7–8 листопада 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego» (Kraków, 18 – 19 października 2016 r.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Права дитини» (м. Київ, 7 грудня 2016 р.); XII Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених, курсантів та студентів «Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності» (м. Львів, 23 – 24 березня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності» (м. Львів, 20 – 21 квітня 2018 р.). Тези усіх доповідей опубліковано.

Публікації. Основні положення й висновки дисертаційної роботи викладено у 10 наукових статтях, з яких 6 опубліковано у виданнях, що визнані фаховими з юридичних наук в Україні, та 2 – у науковому періодичному виданні іншої держави. Також опубліковано 9 тез доповідей, виголошених на наукових конференціях. Окрім

того, взято участь у розробці двох збірників нормативно-правових актів, що торкаються питань моралі.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи зумовлена її метою та завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, а також додатків. Обсяг основного тексту становить 191 сторінку. Список використаних джерел розміщено на 39 сторінках (370 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, вказано на зв'язок роботи з науковими планами, схарактеризовано мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження. Визначено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їх апробацію.

Розділ 1 «Стан і методологія дослідження впливу моралі на правове регулювання» складається з двох підрозділів, у яких здійснено огляд літератури за темою дисертації, висвітлено методологію дослідження, а також охарактеризовано його терміно-понятійний апарат.

У *підрозділі 1.1 «Стан дослідження проблеми»* здійснено аналіз стану дослідження проблеми та виявлено відсутність комплексних загальнотеоретичних монографічних праць в означеній сфері. Встановлено, що у проведених на теренах України дослідженнях, які присвячені питанням співвідношення та взаємовпливу права і моралі, вкрай мало уваги приділено аналізу матеріалів правотворчої, правозастосувальної та правотлумачної практики під кутом зору впливу моралі. Недостатньо уваги приділено й питанням співвідношення способів урегулювання суспільних відносин нормами права та нормами моралі, а також плюралізму розуміння державно-владними суб'єктами змісту вимог моралі при правозастосуванні та правотлумаченні.

У *підрозділі 1.2 «Методологічні особливості й терміно-понятійний апарат дослідження»* описано загальну методологію дослідження, основні підходи та методи й обґрунтовано доречність їх використання у роботі, а також схарактеризовано терміно-понятійний апарат дослідження. Зокрема, з'ясовано смислове значення та співвідношення понять «право», «мораль», «моральність», «суспільна мораль», «індивідуальна мораль», «етика», «професійна етика», «добročесність». Наголошено на необхідності здійснення дослідження впливу моралі на правове регулювання з обов'язковим урахуванням соціальної неоднорідності суспільства.

Розділ 2 «Загальнотеоретична характеристика впливу моралі на правотворчість» вміщує три підрозділи, в яких розглянуто загальнотеоретичні аспекти співвідношення способів урегулювання суспільних відносин нормами права та нормами моралі, а також особливості й способи прямої та непрямой форми впливу моралі на правотворчість (на прикладі законотворчості в Україні).

У *підрозділі 2.1 «Загальнотеоретичні виміри співвідношення способів урегулювання суспільних відносин нормами права і нормами моралі»* висвітлено питання означеного співвідношення. З'ясовано, що способи урегулювання суспільних відносин нормами права та нормами моралі можуть бути у таких

співвідношеннях: злиття моралі і права (інтегрованість моралі у право) – норми об'єктивного права передбачають урегулювання суспільних відносин нормами моралі; тотожності – норми права та норми моралі передбачають ідентичне врегулювання суспільних відносин; суперечності або протилежності – норми права та норми моралі передбачають урегулювання суспільних відносин по-різному; неспіввідносності – способи врегулювання суспільних відносин нормами права та нормами моралі не співвідносяться за сферою дії.

У підрозділі 2.2 «Прямий вплив моралі на законотворчість» з'ясовано, що вплив моралі на правотворчість може здійснюватися у двох формах: прямій та непрямій. Пряма форма полягає у закріпленні у нормативно-правовому акті можливості прямого застосування моралі (інтегрованість моралі у право) та регламентації суспільних відносин нормами об'єктивного права з використанням морально-оціночних понять. Непряма форма впливу моралі на правотворчість полягає у впливі моральних принципів учасників правотворчого процесу на прийняття правотворчих рішень та визначенні способу правового урегулювання певних суспільних відносин.

Для з'ясування проявів впливу моралі на правове регулювання на стадії правотворчості нами обрано для дослідження міжнародно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та закони України, зокрема кодекси. Адже саме ці нормативно-правові акти урегулюють найбільш важливі суспільні відносини, виражають волю й інтереси більшості населення, втілюють основні права людини та інші загальнолюдські цінності, мають найвищу юридичну силу та є результатом діяльності найвищого представницького правотворчого органу України – Верховної Ради України. Окрім того, завдяки високому рівню публічності та нормативно-правової деталізованості законотворчого процесу є можливим здійснення ґрунтовного аналізу інформаційних матеріалів цього процесу (законопроектів у первинній редакції, пояснювальних записок до законопроектів, експертних висновків, стенограм пленарних засідань Верховної Ради України) з метою виявлення у них проявів впливу моралі.

Дослідивши законодавство України на предмет впливу моралі, виявлено такі прояви цього впливу: санкціонування моральних норм шляхом закріплення у нормативно-правовому акті можливості прямого застосування цих норм; регламентація суспільних відносин нормами моралі через норми об'єктивного права. Перший із них полягає у тому, що стосовно певних суспільних відносин нормами права не встановлюється конкретно визначена модель поведінки суб'єктів права, а зазначається, що модель поведінки визначається іншим соціальним (неправовим) регулятором – мораллю. У законодавстві це проявляється за допомогою таких правових конструкцій: «якщо не суперечить моральним засадам суспільства», «додержуватися моральних засад суспільства», «відповідності моральним засадам суспільства» тощо. У більшості це стосується приватних відносин, стосовно яких законодавство характеризується переважанням диспозитивних норм і найбільш поширено у регулюванні сімейних та цивільних відносин. З'ясування другого названого способу прямого впливу моралі на правотворчість в Україні здійснено через дослідження використання морально-оціночних понять у Конституції України, деяких основних міжнародно-правових

актах, законах та кодексах України. Результати такого дослідження підтверджують зазначену у літературі тенденцію, що полягає у збільшенні використання морально-оціночних понять у нормативно-правових актах України.

У підрозділі 2.3 *«Непрямої вплив моралі на законотворчість»* наведено результати дослідження такого впливу. Вирізнено такі правові передумови непрямого впливу моралі на законотворчість: зобов'язання народних депутатів України дотримуватися під час виконання своїх повноважень загальновизнаних норм моралі, зокрема у процесі законотворчості; вимога дотримуватися державним службовцем професійної етики, зокрема під час його залучення до законотворчого процесу; залучення представників громадськості до законотворчого процесу.

У межах дослідження означеного питання ґрунтовно проаналізовано законопроекти та відповідні супровідні документи, які торкаються питань моралі, у результаті чого виявлено, що способами непрямої форми впливу моралі на законотворчість є: вплив моральних принципів, позицій і поглядів законотворця та суб'єктів, які залучаються до законотворчого процесу, на прийняття ними законотворчих рішень (зокрема при висловленні та розгляді пропозицій і зауважень до законопроекту, а також голосуванні); врахування вимог моралі при розробленні проекту правової норми (визначенні способу правового врегулювання певних суспільних відносин).

Розділ 3 «Загальнотеоретична характеристика впливу моралі на правозастосувальну та правотлумачну практику» містить чотири підрозділи. У цьому розділі розглянуті загальні питання впливу моралі на правозастосувальну та правотлумачну практику, а також особливості такого впливу на практику судових та позасудових державних органів. Окремим питанням розглянуто проблематику плюралізму розуміння змісту вимог моралі у процесі правозастосування та правотлумачення.

У підрозділі 3.1 *«Загальні положення впливу моралі на правозастосувальну та правотлумачну практику»* подано загальну характеристику впливу моралі на зазначену практику. Зокрема, розглянуто як і у теоретичній, так і у практичній площині структурні елементи морального оцінювання. Особливу увагу приділено аналізу правових підстав морального оцінювання та здійснення морального оцінювання державно-владним суб'єктом.

У підрозділі 3.2 *«Вплив моралі на практику судових органів»* наведені результати дослідження впливу моралі на правозастосувальну та правотлумачну практику судових органів. За результатами аналізу практики Верховного Суду України (1991 – 2017 рр.), Конституційного Суду України (1997 – 2018 рр.), деяких правозастосувальних та інформаційних актів інших судових органів України з'ясовано, що у процесі судового правозастосування значна увага приділяється питанням дотримання моральних засад суспільства загалом, але насамперед принципів справедливості, добросовісності, гуманності, захисту честі і гідності особи. Застосування цих принципів у судовій практиці не обмежується лише галуззю цивільного права, вони також використовуються у сфері кримінального та кримінально-процесуального права.

Окрему увагу приділено аналізу судової реформи, що стосується запровадження оцінки відповідності судді та кандидата на посаду судді критеріям доброчесності й

професійної етики. Зокрема, зроблено спробу з'ясувати зміст терміно-поняття «доброчесність» виходячи з аналізу нормативно-правових актів, що урегульовують здійснення такої оцінки. Запропоновано рекомендації щодо удосконалення правового регулювання здійснення зазначеної оцінки Громадською радою доброчесності (далі – ГРД). Зокрема, видається доцільним рекомендувати усунути дублювання показників оцінювання соціальної компетентності, професійної етики та доброчесності, що визначені Положенням про порядок та методологію такого оцінювання. Окрім того, наведено результати аналізу діяльності ГРД щодо оцінки відповідності суддів (кандидатів на посади суддів) критеріям доброчесності та професійної етики. Запропоновано шляхом внесення відповідних змін та доповнень до Регламенту ГРД конкретизувати коло питань, які мають розглядатися стосовно кожного із суддів (кандидатів на посади суддів) у процесі здійснення перевірки відповідності критерію доброчесності та професійної етики, та визначити критерії допустимості джерела інформації стосовно них і способи перевірки її достовірності.

У межах підрозділу досліджено практику ЄСПЛ, що стосується обмежень реалізації прав і свобод людини з метою охорони моралі. Виокремлено такі усталені позиції (принципи) аналізованої правозастосувальної практики: мораль не є уніфікованою для усіх країн–учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; у питаннях моралі розсуд держав є ширшим, аніж розсуд ЄСПЛ, але не безмежним; ЄСПЛ у таких справах більше акцентує увагу на питаннях пропорційності обмежень та необхідності у демократичному суспільстві, ніж на розгляді справи по суті; ЄСПЛ у таких справах бере до уваги інтереси вразливих верств населення, зокрема моральне здоров'я дітей.

У підрозділі 3.3 «Вплив моралі на практику позасудових державних органів» наведені результати дослідження впливу моралі на правозастосувальну та правотлумачну практику тих позасудових державних органів, які з огляду на свої повноваження частіше порівняно з іншими враховують вимоги моралі під час прийняття правозастосувальних та правотлумачних рішень (зокрема Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Державного агентства України з питань кіно, Державної інспекції України з питань захисту прав споживачів).

З'ясовано, що інші (позасудові) державні органи у процесі виконання покладених на них завдань і функцій, здійснюючи моральне оцінювання, окреслюють межі і способи правореалізації, а також беруть участь у захисті моральних засад суспільства.

Виокремлено такі особливості здійснення морального оцінювання окремими державно-владними суб'єктами у межах їх діяльності: 1) колегіальність прийняття рішення. Колегіальність при здійсненні морального оцінювання у процесі прийняття рішення відображає (або мала б відображати) домінуючі у суспільстві моральні принципи і норми. А у випадку переваги в один голос при прийнятті рішення про відповідність чи невідповідність моралі таке рішення є на межі об'єктивності та суб'єктивності; 2) при вирішенні питання про відповідність чи невідповідність змісту інформаційної продукції (контенту) моралі досліджуваними державними органами бралися до уваги позиції з цього питання інших державних та громадських інституцій; 3) зазвичай майже в усіх випадках проведення перевірок та експертиз

підставою їх проведення було звернення громадськості. Саме занепокоєння громадськості стосовно аморальності певного публічного інформаційного контенту спонукало розгляд цього питання у правовій площині на загальнодержавному рівні.

У підрозділі 3.4 «Плюралізм розуміння вимог моралі у правозастосувальній та правотлумачній практиці» продовжено у правозастосувальному аспекті розгляд питання плюралізму розуміння вимог моралі у соціально неоднорідному суспільстві. На прикладі правозастосувальної та правотлумачної практики як судових, так і інших державних органів продемонстровано розбіжності у розумінні вимог моралі. А також з'ясовано, що у соціально неоднорідному суспільстві плюралізм розуміння суб'єктами правозастосування змісту вимог моралі може проявлятися за таких умов: суб'єкти правозастосування одного рівня по-різному застосовують правову норму, що містить підстави морального оцінювання, виходячи з різного розуміння змісту вимог моралі; суб'єкт правозастосування у межах своєї компетенції скасовує правозастосувальний акт іншого суб'єкта правозастосування виходячи з іншого розуміння змісту вимог моралі.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено конкретне наукове завдання, яке полягало у комплексній загальнотеоретичній характеристиці впливу моралі на правове регулювання в Україні. До основних висновків дослідження належать такі:

1. Обґрунтовано, що аналіз впливу моралі на правове регулювання суспільних відносин необхідно здійснювати з обов'язковим врахуванням соціальної неоднорідності суспільства. Складна соціальна структура суспільства та його неоднорідність обумовлює формування та наявність у ньому неоднозначних за змістом моральних підсистем.

2. Співвідношення способів урегулювання суспільних відносин нормами права і нормами моралі:

- злиття права і моралі (інтегрованість моралі у право) – норми об'єктивного права передбачають урегулювання суспільних відносин нормами моралі;
- тотожність – норми права та моралі передбачають ідентичне врегулювання суспільних відносин;
- суперечність або протилежність – норми права та моралі передбачають урегулювання суспільних відносин по-різному;
- неспіввідносність – способи урегулювання суспільних відносин нормами права та моралі не співвідносяться за сферою дії.

2.1. Вплив принципів і норм моралі на правотворчість може здійснюватися у двох формах: прямій та непрямій. Пряма форма полягає у закріпленні у нормативно-правовому акті можливості прямого застосування моралі (інтегрованість моралі у право) та регламентації суспільних відносин нормами об'єктивного права з використанням морально-оціночних понять. Непряма форма полягає у впливі моральних принципів учасників правотворчого процесу на прийняття правотворчих рішень та визначенні способу правового урегулювання певних суспільних відносин.

2.2. З'ясовано, що найбільш поширеними морально-оціночними поняттями у досліджуваних міжнародно-правових актах, що ратифіковані Україною, є – «мораль» («моральність»), «справедливість», «гідність». Натомість у кодексах

України – «добросовісність» («недобросовісність») (близько 36 % загальної кількості морально-оціночних понять, що використовуються у кодексах). Майже в однаковій кількості разів у кодексах використано такі морально-оціночні поняття, як «мораль» («моральність», «аморальність»), «честь», «гідність», «справедливість» («несправедливість») – близько 20 % загальної кількості морально-оціночних понять, що використовуються у кодексах. Найпоширенішими морально-оціночними поняттями у досліджуваних законах України (станом на 01.08.2017) є «мораль» («моральність», «аморальність») – 35 % усієї кількості вжитих у законах морально-оціночних понять; «честь» і «гідність» – відповідно 23 %.

З кінця 2014 р. у вітчизняне законодавство активно впроваджується терміно-поняття «добросовісність» (10 % усієї кількості вжитих у законах та кодексах морально-оціночних понять).

Наведений емпірико-правовий матеріал підтверджує зазначену у літературі тенденцію, що полягає у збільшенні використання морально-оціночних понять у нормативно-правових актах України.

2.3. Вирізняються такі правові передумови непрямого впливу моралі на законотворчість:

- зобов'язання народних депутатів України дотримуватися під час виконання своїх повноважень загальноновизнаних норм моралі, зокрема у процесі законотворчості;
- вимоги дотримуватися державним службовцем професійної етики, у тому числі під час його залучення до законотворчого процесу;
- залучення представників громадськості до законотворчого процесу.

Вплив моральних принципів учасників законотворчого процесу на законотворчість в Україні здійснюється такими способами (способи непрямого впливу моралі на законотворчість):

- вплив моральних принципів, позицій і поглядів законотворця та суб'єктів, які залучаються до законотворчого процесу, на прийняття ними законотворчих рішень (зокрема при висловлюванні та розгляді пропозицій і зауважень до законопроекту, а також при голосуванні);
- врахування вимог моралі при розробленні проекту правової норми (встановленні способу правового врегулювання певних суспільних відносин).

3. Особливість здійснення морального оцінювання державно-владним суб'єктом полягає у тому, що він не лише має керуватися своїми індивідуальними уявленнями про критерії моральності, а й повинен брати до уваги домінуючі у суспільстві моральні принципи і норми (зокрема позиції інших державних та громадських інституцій).

4. У процесі судового правозастосування значна увага приділяється питанням дотримання моральних засад суспільства загалом та насамперед принципів справедливості, добросовісності, гуманності, захисту честі і гідності особи. Використання цих принципів у судовій практиці не обмежується лише галуззю цивільного права, вони також використовуються у сфері кримінального та кримінально-процесуального права. При визначенні вимог до суб'єкта правозастосування (зокрема судді) має враховуватися те, що законодавець при

проектуванні правової норми установлює підставу для морального оцінювання і тим самим наділяє такого суб'єкта дискреційними повноваженнями.

Стосовно здійснюваного Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та ГРД кваліфікаційного оцінювання суддів (кандидатів на їх посади) видається доцільним рекомендувати усунути дублювання показників оцінювання соціальної компетентності, професійної етики та доброчесності, що визначені Положенням про порядок та методологію такого оцінювання. Шляхом внесення відповідних змін та доповнень до Регламенту ГРД необхідно конкретизувати коло питань, які мають розглядатися стосовно кожного судді (кандидатів на їх посади) у процесі здійснення перевірки відповідності критерію доброчесності та професійної етики, і визначити критерії допустимості джерела інформації стосовно них й способи перевірки її достовірності.

5. Виокремлено усталені позиції (принципи) правозастосувальної діяльності Європейського суду, що стосується обмежень реалізації прав і свобод людини з метою охорони моралі:

- мораль не є уніфікованою для усіх країн–учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- у питаннях моралі розсуд держав є ширшим, аніж розсуд ЄСПЛ, але не безмежним;
- ЄСПЛ у таких справах більше акцентує увагу на питаннях пропорційності обмежень та необхідності у демократичному суспільстві, ніж на розгляді справи по суті;
- ЄСПЛ у таких справах бере до уваги інтереси вразливих верств населення, зокрема моральне здоров'я дітей.

6. З'ясовано, що інші державні органи у процесі виконання покладених на них завдань і функцій, здійснюючи моральне оцінювання, окреслюють межі і способи правореалізації, а також беруть участь у захисті моральних засад суспільства.

Особливостями здійснення морального оцінювання окремими державно-владними суб'єктами у межах їх діяльності є такі. По-перше, при вирішенні питання про відповідність чи невідповідність змісту інформаційної продукції (контенту) моралі зазначеними державними органами бралися до уваги позиції з цього питання інших державних та громадських інституцій. І по-друге, зазвичай майже в усіх випадках проведення перевірок та експертиз підставою їх проведення було звернення громадськості. Саме занепокоєння громадськості стосовно аморальності певного публічного інформаційного контенту спонукало розгляд цього питання у правовій площині на загальнодержавному рівні.

7. У соціально неоднорідному суспільстві плюралізм розуміння суб'єктами правозастосування змісту вимог моралі може проявлятися за таких умов:

- суб'єкти правозастосування одного рівня по-різному застосовують правову норму, що містить підстави морального оцінювання, виходячи з різного розуміння змісту вимог моралі;
- суб'єкт правозастосування у межах своєї компетенції скасовує правозастосувальний акт іншого суб'єкта правозастосування виходячи з іншого розуміння змісту вимог моралі.

8. Викладені висновки проведеного нами дослідження дають можливість констатувати підвищення ролі моралі у правовому регулюванні, і, як видається, ця тенденція буде зберігатися у майбутньому.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Перетятко Г.В. Правові проблеми протистояння негативному впливу ЗМІ на свідомість людини в Україні. *Юридична Україна: щомісячний правовий часопис*. 2010. № 10 (94). С. 49–52.
2. Перетятко Г.В. Мораль як детермінант меж реалізації прав людини (на прикладі свободи вираження поглядів). *Малий і середній бізнес (Держава, право, економіка): науково-практичний журнал*. 2010. № 3–4. С. 16–19.
3. Перетятко Г. До питання про прямий вплив моралі на законотворчість в Україні. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 57–64.
4. Перетятко Г.В. До питання про непрямий вплив моралі на законотворчість в Україні. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання*. 2015. № 1. С. 359–362. URL: http://pap.in.ua/1_2015/108.pdf (дата звернення: 26.06.2018).
5. Перетятко Г.В. Плюралізм інтерпретацій змістовних вимог моралі при правозастосуванні. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична*. 2016. Вип. 63. С. 18–28.
6. Перетятко Г.В. Добросесність як один із критеріїв допуску до суддівської діяльності (за матеріалами конкурсу на посаду судді Верховного Суду). *Соціологія права: науково-практичний журнал*. 2018. № 1–2. С. 108–133.
7. Перетятко Г.В. До питання про співвідношення права та моралі (деякі аспекти). *Соціологія права: науково-практичний журнал*. 2011. № 1. С. 71–77.
8. Перетятко Г. Некоторые теоретические правовые аспекты исследования влияния морали на правоприменение в Украине. *Закон и жизнь: международный научно-практический правовой журнал*. 2013. № 9/3. С. 77–81 (Республика Молдова).
9. Перетятко Г. Теоретико-прикладні аспекти охорони морального здоров'я дитини у режимі online. *Соціологія права: науково-практичний журнал*. 2016. № 3 (18). С. 41–47.
10. Перетятко Г. Морально-правові виміри інформаційної безпеки в Україні та Європі. *Wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego*. Księga pamiątkowa ku czci Jerzego Świecy / Pod redakcją: O. Wasiuty, P. Mazura. Stalowa Wola, 2017. S. 189–205.
11. Перетятко Г.В. Проблеми регулювання захисту суспільної моралі в Україні: філософсько-правові аспекти. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали X Міжнар. студ.-асп. наук. конф. (м. Львів, 6–8 трав. 2011 р.)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. С. 14–15.
12. Перетятко Г. Моральні аспекти державно-юридичного регулювання в Україні (філософсько-правові міркування). *Соціологічні та філософські проблеми*

права очима молодих науковців та практиків: матеріали Всеукр. правової наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 трав. 2011 р.). Київ, 2011. С. 55–59.

13. Перетятко Г.В. Суспільна мораль: філософсько-правові дослідження. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XVIII Рег. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26–27 січ. 2012 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2012. С. 44–45.

14. Перетятко Г. Загальнотеоретичний аспект впливу моралі на законотворчість (на прикладі законів України). *Соціологічні та філософські проблеми права очима молодих науковців та практиків*: матеріали II Всеукр. прав. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 берез. 2012 р.). Київ: Інфопрінт, 2012. С. 61–64.

15. Перетятко Г.В. Юридичний механізм очищення влади в Україні: моральні аспекти. *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5–6 черв. 2015 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. С. 10–12.

16. Перетятко Г. Деякі проблеми екології кризь призму моралі. *Соціолого-правові, політичні, економічні та екологічні складові забезпечення сприятливого життєвого простору людини: теоретико-методологічні та прикладні проблеми розвитку екологічного права та правової охорони довкілля*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7–8 листоп. 2016 р.). *Екологічне право України*. Київ: Видавничий дім «Артек», 2016. № 1–2. С. 114–116.

17. Перетятко Г.В. Деякі аспекти охорони морального здоров'я дитини в інформаційному полі комп'ютерних мереж. *Права дитини*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 груд. 2016 р.). Київ: Видавництво Інституту законодавчих передбачень та правової експертизи, 2016. С. 50–54.

18. Перетятко Г.В. Деякі питання інформаційної безпеки комп'ютерних мереж крізь призму моральних цінностей. *Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності*: зб. наук. праць XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 23–24 берез. 2017 р.): [у 2 ч.]. Львів: ЛДУ БЖД, 2017. Ч. 2. С. 59–60.

19. Перетятко Г.В. Використання моральних принципів і категорій у конституційному судочинстві України. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20–21 квіт. 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 10–12.

АНОТАЦІЯ

Перетятко Г.В. Вплив моралі на правове регулювання в Україні: загальнотеоретичні аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2018.

Метою дисертаційного дослідження є комплексна загальнотеоретична характеристика впливу моралі на правове регулювання в Україні. Для реалізації цієї

мети досліджено та охарактеризовано співвідношення способів урегулювання суспільних відносин нормами права і нормами моралі. З'ясовано, що вплив моралі на правотворчість може здійснюватися у двох формах: прямій та непрямій. Пряма форма полягає у закріпленні у нормативно-правовому акті можливості прямого застосування моралі (інтегрованість моралі у право) та регламентації суспільних відносин нормами об'єктивного права з використанням морально-оціночних понять. Непряма форма впливу моралі на правотворчість полягає у впливі моральних принципів учасників правотворчого процесу на прийняття правотворчих рішень та визначенні способу правового урегулювання певних суспільних відносин. Також виявлено та проаналізовано особливості прямого впливу моралі на законотворчість шляхом з'ясування використання у Конституції України, основних міжнародно-правових актах у сфері прав людини, кодексах та законах України морально-оціночних понять. У роботі визначено правові передумови непрямого впливу моралі на правотворчість та виокремлено способи, якими він здійснюється.

Окрім того, виявлено основні прояви впливу моралі на правозастосувальну практику державних органів. У межах цього питання задля повноти дослідження проаналізовано практику Європейського суду з прав людини з питань, що стосуються обмежень реалізації прав і свобод людини з метою охорони і захисту моралі, та виокремлено сталі позиції (принципи) цього Суду при розгляді таких справ. Окрему увагу приділено питанню здійснення морального оцінювання державно-владним суб'єктом та плюралізму розуміння державно-владними суб'єктами змісту вимог моралі при правозастосуванні.

Ключові слова: мораль, моральне оцінювання, правове регулювання, правозастосувальний розсуд, правозастосування, правотворчість, правотлумачення, практика Європейського суду з прав людини, соціальна неоднорідність суспільства.

АННОТАЦИЯ

Перетятко Г. В. Влияние морали на правовое регулирование в Украине: общетеоретические аспекты. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины, Львов, 2018.

Целью исследования является комплексная общетеоретическая характеристика влияния морали на правовое регулирование в Украине. Для реализации этой цели исследовано и охарактеризовано соотношение способов урегулирования общественных отношений нормами права и нормами морали. Выяснено, что эти способы урегулирования общественных отношений могут быть в таких отношениях: слияние морали и права (интегрированность морали в право) – нормы объективного права предусматривают урегулирование общественных отношений нормами морали; тождества – нормы права и морали предусматривают идентичное урегулирование общественных отношений; противоречия или противоположности – нормы права и морали предусматривают урегулирование общественных отношений по-разному; несоотнесенности – способы

урегулирования общественных отношений нормами права и морали не соотносятся по сфере действия.

Установлено, что влияние морали на правотворчество может осуществляться в двух формах: прямой и косвенной. Прямая форма состоит в закреплении в нормативно-правовом акте возможности прямого применения морали (интегрированность морали в право) и регламентации общественных отношений нормами объективного права с использованием морально-оценочных понятий. Косвенная форма влияния морали на правотворчество заключается в воздействии моральных принципов участников правотворческого процесса на принятие правотворческих решений и определении способа правового урегулирования определенных общественных отношений.

Также выявлены и проанализированы особенности прямого влияния морали на законотворчество путем выяснения использования в Конституции Украины, основных международных актах в области прав человека, кодексах и законах Украины морально-оценочных понятий. В работе определены правовые предпосылки косвенного воздействия морали на правотворчество и выделены способы, которыми оно осуществляется.

Установлено, что влияние морали на формирование содержания исследуемых международно-правовых актов проявляется в следующем: именно достоинство человека и справедливость являются основой и обоснованием провозглашения закрепленных в них прав человека; морально-оценочные понятия употребляются при формулировке ряда предусмотренных этими актами прав и свобод человека; защита морали среди прочего является основанием ограничения широкого круга прав и свобод человека; отдельные права и гарантии защиты детей и подростков предусмотрены именно с целью охраны и защиты их нравственного развития.

По результатам анализа практики Верховного Суда Украины (1991–2017 гг.), Конституционного Суда Украины (1997–2018 гг.), некоторых правоприменительных и информационных актов других судебных органов Украины установлено, что в процессе судебного правоприменения большое внимание уделяется вопросам соблюдения нравственных основ общества в целом и прежде всего принципов справедливости, добросовестности, гуманности, защиты чести и достоинства личности. Особое внимание уделено анализу судебной реформы, касающейся введения оценки соответствия судьи (кандидата на должность судьи) критериям добропорядочности и профессиональной этики. Выделены ряд устоявшихся позиций (принципов) правоприменительной практики Европейского суда по правам человека (далее – ЕСПЧ), что касается ограничений реализации прав и свобод человека в целях охраны морали. А именно: мораль не является унифицированной для всех стран–участниц Конвенции; в вопросах морали усмотрение государств шире, чем усмотрение ЕСПЧ, но не безграничное; ЕСПЧ в таких делах больше акцентирует внимание на вопросах пропорциональности ограничений и необходимости в демократическом обществе, чем на рассмотрении дела по существу; ЕСПЧ по таким делам принимает во внимание интересы уязвимых слоев населения, в частности моральное здоровье детей.

Выяснено, что другие (внесудебные) государственные органы в процессе выполнения возложенных на них задач и функций, осуществляя нравственные

оценки, определяют границы и способы правореализации, а также участвуют в защите нравственных устоев общества. Отдельное внимание уделено вопросу осуществления нравственного оценивания государственно-властным субъектом и плюрализма понимания государственно-властными субъектами содержания требований морали при правоприменении.

Ключевые слова: мораль, нравственное оценивание, правовое регулирование, правоприменительное усмотрение, правоприменение, правотворчество, правотолкование, практика Европейского суда по правам человека, социальная неоднородность общества.

SUMMARY

H. V. Peretiatko “Influence of morality on legal regulation in Ukraine: general theoretical aspects” – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law Sciences in specialty 12.00.01 – Theory and History of the State and Law; History of Political and Legal Studies. – Ivan Franko Lviv National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2018.

The purpose of the research is the complex general theoretical description of the influence of morality on legal regulation in Ukraine. To realize this purpose, the correlation between ways of regulating social relations with norms of law and the norms of morality has been investigated and characterized. It has been established that the influence of morality on law-making can be carried out in two forms: direct and indirect. The direct form is to consolidate in a legal act the possibility of direct application of morality (the integrity of morality in law) and the regulation of social relations by the norms of objective law using moral-and-appraisal concepts. The indirect form of the influence of morality upon law-making is the influence of the moral principles of the participants in the law-making process on the adoption of law-making decisions and the determination of a method of legal settlement of certain social relations.

The peculiarities of the direct influence of morality on lawmaking are identified and analyzed by clarifying the application of moral and appraisal concepts in the Constitution of Ukraine, the main international instruments in the area of human rights and the codes and laws of Ukraine. The paper identifies the legal preconditions of the indirect influence of morality upon law-making and outlines the ways of its realization.

Particular attention is paid to the analysis of the judicial reform concerning the introduction of an assessment of the compliance of a judge (candidate for a position of a judge) with criteria of fairness and professional ethics. A number of established positions (principles) of the law enforcement practice of the European Court of Human Rights concerning the restrictions on the exercise of human rights and freedoms in order to protect morals are singled out. Particular attention has been paid to the issue of the moral assessment by the state-power subject and to the pluralism of understanding by such a subject of the content of the requirements of morality in law enforcement.

Key words: morality, moral assessment, legal regulation, law enforcement discretion, law enforcement, lawmaking, legal interpretation, practice of the European Court of Human Rights, social heterogeneity of the society.